

Drept non-misogin. Elogiul Egeriei.

De la “nimphaeum” la coroană

*Când crezi că ai găsit toate răspunsurile,
vine viața și schimbă toate întrebările¹.*

Context

România anului 2017. Timpul, singura clauză a convenției viagere de care ființa umană nu se poate dezice, nu s-a arătat milostiv față de vechile percepții. Expansiunea sistemului informațional, asediul modelelor de import marca “American dream” și, nu în ultimul rând, explozia de legiferări a căror amprență devine din ce în ce mai vizibilă și mai de neînlăturat – acest changement de temps a eșuat într-o singură privință: românul de la 1990 și-a exilat mentalitatea în spatele unei centuri de castitate.

Căsătoria, punctul terminus al legăturilor de afecțiune, privilegiu al cuplurilor heterosexuale, pare că a fost “iertată” de datoria inexorabilă a instituțiilor de drept de a se supune noilor concepții ontologice, “modernismelor” de influență europeană. Cununia încă reprezintă “regula”, normalitatea și normativitatea, pe când relațiile universal considerate ca fiind efemere, lipsite de pecetea oficialității divine și laice, rămân în ochii trecătorilor paria relațiilor amoroase, imorale și fără finalitate.

În lipsa unei denotații consacrate legislativ, acestei stări caracteristice cuplurilor necăsătorite i s-a atribuit, din oficiu, titlul de concubinaj², reprezentând nimic altceva decât o veridică “anomie a erosului”. În mod analog, lipsa de calificare juridică a acestei situații existențiale a condus, în mod inevitabil, la un vid de conținut. Ce semnifică, de facto, termenul de concubinaj? Din nou, în mod absolut simetric, trebuie să apelăm la Dicționarul Explicativ al Limbii Române,

¹ Bob Marley.

² Din fr. *concubinage* (conform Dicționarului Explicativ al Limbii Române).

care definește acest concept de maniera următoare: “conviețuire a unui bărbat cu o femeie fără îndeplinirea formelor legale de căsătorie; căsătorie nelegitimă”.

Interesantă ni se pare cea de-a doua pseudo-definiție, care surprinde chintesența relațiilor amoroase de această factură: concubinajul nu este nici mai mult, nici mai puțin, decât o “căsătorie nelegitimă”. Prin urmare, am putea diviza societatea contemporană, din punct de vedere erotic, în “legali” și “ilegali”, fapt ce atestă consecința oarecum naturală a existenței unor astfel de relații: situându-se în afara legii, regimul lor juridic nu trebuie să atingă nici măcar tangențial sfera “pură”, imaculată, a efectelor specifice căsătoriei, instituție recunoscută și reglementată en detail de legiutorul român. Totul este permis în dragoste și în război, mai puțin aplicarea regulilor specifice instituției căsătoriei unei situații de fapt halucinant de asemănătoare (!).

Nu fără un zâmbet ironic pe față, trebuie să observăm că regulile de care aminteam mai sus sunt aplicabile în cadrul altei situații juridice, care se bucură, de asemenea, grație noilor reglementări prevăzute de Codul civil, de consacrare legislativă: logodna. Dacă am accepta teza conform căreia între logodnă și concubinaj ar exista o suprapunere factuală (chiar imperfectă), atunci, în baza principiului tranzitivității, am putea afirma că regulile ce guvernează căsătoria își găsesc aplicarea și în cadrul relațiilor neoficiale.

Ceea ce apropie logodna de concubinaj este posibilitatea viitorilor soți de a conviețui, în absența acestei caracteristici esențiale cele două stări situându-se în puncte diametral opuse: facultate în cazul logodnei, obligativitate în cadrul relațiilor de concubinaj. De asemenea, latura subiectivă este de o importanță crucială în diferențierea celor două situații: logodnicii intenționează să se căsătorească într-un viitor nu tocmai cert³, pe când concubinii nu au nici cea mai mică intenție de a oficializa relația dintre ei⁴. În mod similar, logodna este subordonată condițiilor de fond⁵ ale căsătoriei, pe când concubinajul nu comportă astfel de restrângeri.

Știut fiind că o întrebare pusă greșit poate avea consecințe devastatoare, nu fără a valorifica observațiile expuse anterior, ne propunem să fixăm sub lupa cunoașterii noțiunea de “concubinaj”, concept enigmatic și controversat, perceput nu ca o varietate a logodnei, nici ca o căsătorie ilicită, ci mai curând sub forma unei situații sui generis par excellence, cel puțin în contextul legislativ contemporan.

³ Codul civil nu impune o limită maximă până la care proiectata căsătorie trebuie să fie încheiată. Impunerea unei astfel de “bariere” temporale ar intra în conflict cu însuși specificul logodnei: facultate “care nu obligă la nimic” (în Lucia Irinescu – *Curs de dreptul familiei*).

⁴ Uneori, încheierea unei căsătorii apare ca fiind imposibilă din punct de vedere legal (spre exemplu, unul dintre partenerii cuplului este alienat sau debil mintal ori are deja calitatea de soț al unei alte persoane).

⁵ Avem în vedere consimțământul la căsătorie, vârsta matrimonială, diferența de sex și lipsa impedimentelor la căsătorie.

Explicații preliminare

În acest context apare, deci, nevoia de a verifica dacă vechile concepte se aplică, dacă tradiționalul a dispărut întru totul ori și-a însușit alt chip. Se impun explicații suplimentare, din 2 rațiuni: în primă instanță, elementele pe care le regăsim în titlu constituie motivele principale ale lucrării, iar, în instanță secundă, formula denominativă a lucrării oferă de-o manieră succintă cheia soluționării chestiunii concubinajului.

Drept non-misogin – nu din întâmplare. Atributul de leadership în societate și de ghidaj al „mai binelui” normativ, moral, spiritual a fost însușit ori conferit ca regulă generală, pe parcursul istoriei, bărbaților, cu mici excepții (Boadicea, Cleopatra etc.). Pe cale de consecință, gloria a ceea ce este just și drept, gloria victoriei spiritului uman prin timp, gloria spiritului creator uman în fața provocărilor a fost generalmente atribuită bărbaților, fără a îndrăzni a merge mai departe, către planul secund al scenei patriarhale.

Și, făcând acest pas, ne oprim asupra personajului principal al temei noastre, Egeria, în ipostaza sa, secundă, din spate, de nimfă, de consoartă divină a lui Numa Pompilius (al doilea rege sabin al Romei), căruia a dezvoltat legi și ritualuri ce vor deveni mai târziu religie a vechilor romani; numele său, în sine, este folosit ca eponim al femeii consilier, sfătuitoare, statut dobândit sau care ar trebui recunoscut *e-gerere* (de la naștere). Nimfele apar în religia romană ca zeițe de mai mică importanță, însă sunt atribuite elementelor. În cazul nostru, Egeria este o „nimfă de munte” (conform lui Plutarch – filosof platonist, ce, în munca sa, plasează zeii dincolo de lumea reală, ei operând prin agenți, precum nimfele), care, asemeni nimfei Ilithya a grecilor, este atribuită și apei. „Apă”, „munte”, ne permitem să considerăm femeia drept un izvor, în dualitatea sa de bază a vieții și muză inspiratoare a persoanei creatoare.

Astfel, din Nymphaeum (monumentul, rezidența divină a nimfelor), se alătură aceste consoarte care dau naștere mai apoi Coroanei, indirect, desigur, care Coroană reprezintă leadershipul de care povesteam anterior, într-o interpretare, cauza și scopul Creației. Ele acționează ca scut și sunt devotate concubinului lor (lato sensu) – după cum Egeria l-a protejat de fulgere și tunete pe Numa într-o bătălie a inteligenței împotriva lui Jupiter, cei doi, chiar, nefiind soți.

Așadar, în cele ce urmează, trebuie să înțelegem Egeria și a ei gravitare în jurul lui Numa, nu ca soție (ori soț), ci drept univers inspirator, de creator primordial al însăși creației, drept, nu o persoană, ci un atribut afectiv al persoanei în raport cu o alta, iar între cele 2: Legătura/Conexiunea – fie ea căsătorie, concubinaj, coabitare etc. Și ne întoarcem la acel „non-misogin” din debutul tezei noastre, în virtutea căruia ne vom aminti mereu și vom cere constatarea complementarității și a interdependenței dintre Nymphaeum și Coroană, dintre Egeria și Numa Pompilius, între, finalmente, cei doi.

PRIMUM DIVIDAM

Analiza infrastructurii textuale se circumscrie celor două puncte fundamentale reprezentate de *lectura* (prezentarea integrală a textului de lege) și de *summa* (rezumatul textului).

Lectura – cu riscul de a fi criticați, abordarea inovatoare pe care dorim să o adoptăm pe parcursul expunerii nu constă în analiza clasică a normelor juridice în vigoare, ci în observarea activă a non-reglementării, a vidului legislativ. În consecință, structura legală ce va reprezenta pe tot parcursul expunerii un veritabil *axis mundi* se regăsește printre rândurile Codului civil: art. 277 declară cu fermitate: *Parteneriatele civile dintre persoane de sex opus sau de același sex încheiate sau contractate în străinătate fie de cetățeni români, fie de cetățeni străini nu sunt recunoscute în România.*

Summa – finalitatea textului legal este aceea de a lipsi de efecte juridice acele uniuni denumite parteneriate civile, concepute *largo sensu*, fără a aplica filtre de tipul diferențierii sexuale dintre parteneri sau a cetățeniei acestora. Cu toate acestea, criteriul teritorialității și, implicit, al suveranității statului între granițele căruia au fost încheiate sau contractate astfel de uniuni apare consacrat explicit, textul postulând (în mod oarecum sarcastic) intenția statului de a nu acorda niciun credit legăturilor de acest gen⁶. *A fortiori*, deducem faptul că există o imposibilitate absolută de a înzestra cu efecte juridice parteneriatele civile încheiate sau contractate în România. *De lege lata*, nu putem vorbi despre o reglementare propriu-zisă a concubinajului, stare juridică nerecunoscută în România, dar care intervine tangențial atât în cadrul dreptului privat, cât și pe coordonatele dreptului public, încercând o timidă revoluționare a gândirii juridice și sociale în context românesc.

SECUNDUM PONAM CASUM

Secțiunea a doua ne îndeamnă să ne aplecăm privirea asupra unei ipotetice abordări a unei situații pe cât de frecvente în cadrul realității obiectuale, pe atât de lipsite de veșmintele juridice rezervate nobilelor sale contemporane (căsătoria și logodna).

Fie că meritele aparțin liberului arbitru, destinului implacabil (*fatum, karma*) sau predestinării creștine, cert este faptul că α și ω au cedat în fața săgeții lui Amor, jurându-și credință și loialitate pe toate coordonatele temporale și spațiale, mai puțin în fața ofițerului de stare civilă.

⁶ Considerăm decizia statului ca fiind acoperită de legitimitate, având în vedere că, în contextul european actual, niciun act normativ la care România este parte nu impune o obligație pozitivă de a acorda efecte juridice unei anumite stări juridice determinate (în speță, concubinajului).

Mai mult, pentru a pecetlui acest prețios legământ, cei doi au hotărât să transpună iubirea în planul vieții domestice, a traiului cotidian, în speranța că rutina nu va destrăma pasiunea.

Pe măsură ce focul dragostei se mistuie încet, rațiunea se trezește somnoroasă într-un univers necunoscut, unde cuvinte precum “comun”, “împreună” sau “reciproc” sunt la ordinea zilei. În acel moment, ființa umană se sperie, dar nu într-atât încât să uite că, din punct de vedere juridic, legătura dintre ea și persoană lângă care se trezește dimineața este, practic, inexistentă.

Prima întrebare pe care și-o va pune α este, poate, ce drepturi și, mai ales, ce obligații îi incumbă față de ω , în aceste circumstanțe. După cum un vid, chiar legislativ, nu poate da naștere decât unei non-existențe, răspunsul logic la întrebarea lui α este: niciuna! Practic, obligațiile prescrise de lege în sarcina soților (respect reciproc, fidelitate, sprijin moral, coabitare⁷) își pierd orice forță coercitivă în fața concubinilor, aceștia găsindu-se într-o situație descrisă cu precizie de unele site-uri de socializare ca *open relationship*. Mai mult, căsătoria presupune o împletire de interese, eforturi susținute în vederea atingerii scopului său caracteristic: întemeierea unei familii⁸, finalitate ce poate fi atinsă doar în baza deciziilor luate de comun acord. La polul opus, concubinii pot fi animați de gânduri diametral opuse conceptului de familie, regula acordului mutual fiind suprimată până la dispariție.

Dacă din punct de vedere al relațiilor personale, o eventuală “fractură” între cei doi concubini nu ridică probleme existențiale, nu același lucru se poate afirma despre partajul bunurilor dobândite în timpul relației de concubinaj. Lipsa formalismului exclude ideea de regim matrimonial, aplicabil în cadrul căsătoriei, precum și pe aceea de proprietate comună în devălmășie, un alt atribut al relațiilor dintre soți. În consecință, regulile incidente în cadrul relațiilor patrimoniale dintre concubini sunt dominate de liberalism: bunurile dobândite de α ori de ω în nume propriu intră, evident, în masa bunurilor proprii ale subiectului, pe când bunurile dobândite împreună de aceștia formează masa bunurilor proprietate comună pe cote-părți (în funcție de rata de contribuție a fiecărui concubin).

Dacă am complica puțin datele problemei, inserând un mic detaliu numit “copil”, rod al iubirii dintre α și ω , o nouă întrebare se ridică: ce statut va avea micul urmaș? În absența unei căsătorii valabil încheiate, este evident că minorul va fi considerat copil din afara căsătoriei. Ceea ce interesează este mai puțin stabilirea filiației față de mamă, cât determinarea corectă a paternității, și aceasta din cel puțin două motive, ambele avându-și izvorul în caracterul liberal, lipsit de interdicții al relației de concubinaj:

⁷Articolul 309, Cod civil: (1) Soții își datorează reciproc respect, fidelitate și sprijin moral. (2) Ei au îndatorirea de a locui împreună. Pentru motive temeinice, ei pot hotărî să locuiască separat.

⁸Articolul 259, Cod civil: (1) Căsătoria este uniunea liber consimțită între un bărbat și o femeie, încheiată în condițiile legii. (2) Bărbatul și femeia au dreptul de a se căsători în scopul de a întemeia o familie.

1. mama-concubină a întreținut relații intime cu mai mulți bărbați în timpul legal al concepțiunii⁹
2. tatăl-concubin refuză să-și recunoască urmașul, în scopul eludării îndatoririlor parentale prescrise de lege

Pentru ambele situații, legiutorul a prevăzut, în mod paradoxal, algoritme de soluționare concrete și efective: deși absența formalismului nu ne permite să aplicăm clasică variantă a prezumției de paternitate, nimic nu ne împiedică să punem în aplicare următorul text legal: “Paternitatea se prezumă dacă se dovedește că pretinsul tată a conviețuit cu mama copilului în perioada timpului legal al concepțiunii¹⁰.” Este de reținut că prezumția instituită de legiutor este relativă, putând fi înlăturată în cazul în care concubinul-tată dovedește că este exclus ca el să fi conceput copilul. De asemenea, un alt mijloc eficace pe care Codul civil ni-l pune la dispoziție este stabilirea paternității pe cale judecătorească¹¹, în cazul refuzului pretinsului tată de a-și recunoaște copilul.

Un aspect de subliniat în ceea ce privește statutul copilului din afara căsătoriei este adus în prim-plan chiar de către legiutor: “Copiii din afara căsătoriei sunt egali în fața legii cu cei din căsătorie, precum și cu cei adoptați¹².” Dacă, din prisma relațiilor dintre partenerii cuplului, concubinajul se diferențiază net de căsătorie, un punct de intersecție ar putea fi stabilit la nivelul mai pur al copilăriei.

Contemplarea propriilor obligații (viziune nihilistă, am spune) îl va determina în mod inevitabil pe α să recurgă la o trecere în revistă a drepturilor pe care uniunea în care este angrenat i le conferă. Pe teren privat, peisajul se menține la fel de arid: concubinii nu au vocație succesorală reciprocă, asemeni soților. Ne referim, bineînțeles, la moștenirea legală, testamentul păstrându-și nealterată esența.

La surprise, de această dată, vine din partea dreptului public, penalul și procesual penalul acordând un tip de recunoaștere indirectă relațiilor de concubinaj. Astfel, articolul 177, Cod penal definește cu precizie noțiunea de membru de familie:

“(1) Prin membru de familie se înțelege:

- ascendenții și descendenții, frații și surorile, copiii acestora, precum și persoanele devenite prin adopție, potrivit legii, astfel de rude;
- soțul;
- persoanele care au stabilit relații asemănătoare aceloră dintre soți sau dintre părinți și copii, în cazul în care conviețuiesc.

⁹ Articolul 412, (1), Cod civil: Intervalul de timp cuprins între a trei sute și a o sută optzecea zi dinaintea nașterii copilului este timpul legal al concepțiunii. El se calculează zi cu zi.

¹⁰ Articolul 426, (1), Cod civil.

¹¹ Articolul 424, Cod civil.

¹² Articolul 260, Cod civil.

(2) Dispozițiile din legea penală privitoare la membru de familie, în limitele prevăzute în alin. (1), lit. a, se aplică, în caz de adopție, și persoanei adoptate ori descendenților acesteia în raport cu rudele firești.”

Ca efect al prevederilor expuse, infracțiunea de violență în familie¹³ este restructurată, re-dimensionată, astfel încât să lărgescă orizontul îngust al relațiilor interumane protejate eficient de legea penală. Pe tărâm procesual, instanțele au acordat despăgubiri civile atât concubinei, cât și copiilor victimei¹⁴, în condițiile în care relația dintre cei doi parteneri ai cuplului prezenta un caracter cert de stabilitate, concubinelul prestând întreținere acestora în mod constant. De asemenea, judecătorii au ținut invariabil cont de “seriozitatea” legăturii dintre cei doi concubini, valorificând exclusiv acele situații în care unul dintre parteneri și-a asumat un angajament ferm față de alesul sau aleasa sa¹⁵.

Ubicuitatea spețelor de tipul celor ilustrate schematic în rândurile de mai sus nu ne permite abordarea pluriperspectivistă a acestui fenomen de mare amploare în cadrul acestei distinse întruniri, stimatului auditoriu fiindu-i rezervată o reflecție solitară asupra acestor aspecte.

TERTIUM HISTORIA REGULAE EXPLORABO

Puteți observa, probabil, din explicațiile precedente, faptul că nu se regăsește poligamia ca mijloc de realizare a acestei complementarități și desăvârșiri a firii umane. Motivele rezidă în ideea că o multitudine a formei egerice, deci de consiliere, ar conduce către inconsecvență și inegalitate (mai multe sfaturi a mai multor persoane tind a nu fi la fel – deci, *postfactum*, Coroana va acorda credit unuia dintre consilieri, păreri mai bune, născându-se o inegalitate de tratament. Iar unde A și B nu sunt egale între ele, A și B nu pot fi egale în același timp cu C, deci creând o inegalitate *sui generis* în “cuplu”), respectiv pluralitatea Coroanei înseamnă haos, decădere, nonfuncționalitate (în relațiile asimilate celor de familie, puterea, pentru a fi utilă, trebuie să fie unică, suverană, chiar dacă se exercită prin amândoi. Pluralitatea “suveranităților” nu este compatibilă cu relația de cuplu). Perspectiva, în această materie, este împărtășită din antichitate, vechii greci, egipteni și romani neconcepând în forma de bază poligamia, deși perspectivele în materie variază.

Grecii porneau de la premisa căsătoriei ca formă de asumare a responsabilității în relațiile interpersonale. Căsătoriile erau “aranjate” de către părinți, cu precădere de către tați, deoarece ei

¹³ Articolul 199. Cod penal.

¹⁴ Trib. Suprem, Colegiul civil, decizia nr. 971/1964, Tn LP. nr. 12/1964, p. 80; Colegiul penal, decizia nr. 446/1964, în j.N. nr. 2/1964, p. 152; Colegiul penal, decizia nr. 495/1966, Tn CD. 1966, p. 432; Colegiul penal, decizia nr. 2722/1970, Tn R.R.D. nr. 3/1971, p. 130. Pentru un punct de vedere contrar acestei soluții, a se vedea i.M. Anghel, Fr. Deak, M. Popa, *op. cit.*, p. 85.

¹⁵ Conform Dumitrache Elena Claudia, *Prejudiciul în cadrul răspunderii civile delictuale*.

dețineau puterea financiară, în calitate de cap al familiei, decideau viitorul familiei și, deci, și în această privință. Afecțiunea și interesul grecilor pentru femei erau relativ reduse, aspect evidențiat și din faptul că vârsta matrimonială era relativ înaintată (în cazul Atenienilor, în special), cu toate acestea, soarta lor era strâns legată de acordul tatălui, iar căsătoria era recunoscută doar odată cu o conviețuire în fapt a soților. Mai mult, relațiile de familie nu se stabileau în virtutea acestei apropieri, situație observabilă nu doar din “aranjarea” căsătoriei, cât și din obligația ce incumba femeii, după moartea bărbatului, de a se remărita cu ruda de cel mai apropiat grad față de decedat.

Ca instituție, aceasta (căsătoria) era tratată ca o chestiune de înalt interes public, ca atare legea pedepsea ineficiența unei persoane în realizarea obligației civice de a întemeia o familie, de a procrea (*teknopoioia*), în special în spațiul Spartei. Așadar, conform legii, cine nu este căsătorit, este obligat în justiție la acoperirea prejudiciului prin plățirea unei amenzi, respectiv este decăzut din anumite drepturi.

În Egipta fost adoptată o perspectivă afectivă relativ mai apropiată de realitățile contemporaneității, iar căsătoria era starea normală și dorită de persoane pentru împlinirea socială, ca atare, prin opoziție grecilor, vârsta de căsătorie era scăzută. Femeia era considerată măritată în momentul în care bunurile sale plecau de la părinți și se stabilea alături de soțul ei; de asemenea, referirile identitare la aceasta erau de forma „X, soție a...”, însă soția, deși informațiile sunt puține în acest sens, în principiu consimțea la căsătorie de una singură. Interesant, revenind un moment, este faptul că dacă un bărbat și o femeie trăiesc împreună, aflați fiind la vârsta la care consimțământul lor se exercită într-o capacitate deplină de exercițiu, nu sunt căsătoriți cu altcineva deja și nu sunt rude mai apropiate decât verii, atunci ei sunt considerați soț și soție. De asemenea, curioasă era separația de patrimonii practică de soți, precum și faptul că soția supraviețuitoare avea dreptul la o treime din averea soțului.

În Roma, spectrul juridic familial era considerabil mai bine dezvoltat, iar *pater familias* deținea *patria potestas* (atribut strâns legat de ideea de proprietate, domeniu, puterea de a dispune în *domus*), deci puterea de decizie, similar Grecilor. Sistemul este mai complex, împărțit în două mari categorii (precum și categorii subsecvente lor): *Justae nuptiae* (căsătoria legitimă absolut – cea bazată pe *jus connubii*), respectiv alte uniuni (căsătorii legitime parțial – cele ce conțin o stare de inegalitate între proto-soți).

Justae nuptiae era posibilă îndeplinind 3 condiții esențiale, pe care le regăsim și în reglementarea actuală aproape în toate legislațiile occidentale: consimțământul, pubertatea (vârsta legală) și *connubium* (capacitatea și lipsa impedimentelor, aplicabilă cetățenilor romani, conform *jus civile*). Subcategoriile corespondente sunt căsătoria *cum manu*, respectiv *sine manu*, dintre care ultima prezintă relevanță în temă, dat fiind faptul că “legitima voința soților de a conviețui fără îndeplinirea unor formalități deosebite [...] Astfel, în cadrul căsătoriei *sine manu* (fără trecerea femeii – *uxor* - din puterea părintească – *patria potestas* – în puterea soțului – *manus*), instituția juridică era dezavuată de formalitățile civile ori de natură religioasă. Singura

ceremonie cu caracter quasi-formal era aceea a aducerii soției în casa soțului, ca o semnificație a debutului vieții maritale”¹⁶. În materia altor tipuri de uniuni amintim Concubinajul (având la bază o inegalitate socială, iar femeia nu avea obligația de fidelitate inițial), *Contubernium* (fără efecte juridice, însă recunoștea legătura de fapt între sclavi, pe de-o parte, și sclavi și oameni liberi pe de altă parte), respectiv *Matrimonium sive connubio* (uniuni între persoane de cetățenii diferite).

Conceptul „Egeria” rezidă în dimensiuni principale chiar în oricare din formele anterior menționate. Grecii nu țineau în mod special la nimfa lor, egiptenii porneau în viață alături de ea, iar romanii își îndeplineau datoria civică, mai întâi, iar apoi, abia, așteptau erosul. Dar, în orice circumstanță, nu era posibilă coroana de pe vârful edificiului fundamental al societății, anume familia, fără de UN Numa și O Egeria.

Aceste concepții nu au fluctuat fundamental în Evul Mediu; poligamia, relațiile între persoane de același sex au fost evitate și nerecunoscute în forme juridice din considerentele expuse anterior, precum și de alte elemente de ordin religios, moral, în funcție de societate. Numai contemporaneitatea s-a întrebat „de ce?”, numai contemporaneitatea a atins nivele paroxistice, extreme de dezvoltare a diversității social-culturale care să impună ori să ceară în virtutea nediscriminării recunoașterea de efecte juridice pentru situații de fapt refuzate justificat ori nejustificat de-alungul timpului.

QUARTUM COMPARABO

Secțiunea de drept comparat pornește de la un vid legislativ, amintit anterior, în sensul în care România nu afișează o reglementare a concubinajului, ci, dimpotrivă, legea română statuează, conform tezei noastre, inexistența acestei instituții juridice. Pe cale de consecință, vom studia exemple de existență și recunoaștere a concubinajului, urmând mai târziu a motiva justificarea sau nu a acestora. Sisteme de referință vor fi dreptul englez, respectiv francez, corespondente sistemelor anglo-saxon, respectiv occidental de drept.

Franța reglementează legal (art. 515-8 din Codul Civil) concubinajul drept o „uniune în fapt, caracterizată printr-un trai comun, stabil, continuu, între 2 persoane, de sex diferit ori de același sex, care trăiesc în cuplu”. Ca stare de fapt, deci, izvorul concubinajului nu îl reprezintă un contract sau un act administrativ. Cu toate acestea, poate face obiectul unei convenții între părți, viitorii concubini, convenția privată ori realizată cu ajutorul unui notar public (pentru o reglementare mai în detaliu a raporturilor dintre cei doi, în special în materie patrimonială – precum regimul bunurilor). Obligația de fidelitate nu incumbă, precum nu se impune obligația

¹⁶ V. M. Ciucă, *Drept Roman – Lecțiuni*, Vol. I, Ed. Universității “Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2014, p. 308

menținerii unei vieți în comun ori de asistență între părți, însă necesare sunt toate actele legate de contribuția individuală la traiul comun, „familiar” – aparentă separație de patrimonii.

Precum în alte țări europene, dreptul canonic a fost unul din mijloacele fundamentale de reglementare a relațiilor sociale, motiv pentru care nu ne surprinde faptul că asemenea relații s-au situat înafara legalității, ori cel puțin înafara unor forme de protecție a persoanelor ce au adoptat o relație de acest tip. Curtea de Casație Franceză în repetate rânduri (1989, 1997) s-a pronunțat împotriva unui just caracter al concubinajului; cu toate acestea, începând cu noiembrie 1999, prin lege s-a creat această instituție. Concubinajul se prezintă, deci, ca o uniune de fapt (deci nu în virtutea unui act precum pactul civil de solidaritate ori căsătoria) între 2 persoane, care renunță la orice altă uniune civilă cu alte persoane, care nutresc afecțiune comună și o dorință comună de a locui împreună, de a manifesta o viață în cuplu (asemănător posesiei de stat și spre deosebire de uniunea liberă – *union libre*). Proba se face în orice mod apt a dovedi faptul concubinajului (eșementele anterior menționate).

Spectrul legal anglo-saxon prezintă o perspectivă mai complexă în materie, distingând între concubinaj și parteneriat civil (între care dreptul român nu face distincție). Asemănător dreptului roman, concubinajul reprezintă o treaptă inferioară a conviețuirii umane în comun (în spirit romanist), a cărei apariție este motivată de necesitatea recunoașterii relațiilor interpersonale ale unor persoane neeligibile a se căsători, din variate motive (ex. Religia nu permite, una dintre ele este căsătorită, existența unei diferențe de clasă socială etc.). Concubinajul nu trebuie confundat cu o coabitare oarecare – cel dintâi consituie afișarea unor voințe și cutume specifice vieții de familie după căsătorie într-o perioadă premaritală, pe când coabitarea reprezintă, în termenii dreptului familiei, doar relația de afecțiune între 2 persoane libere.

Parteneriatul civil a apărut în Regat odată cu adoptarea Civil Partnership Act în 2004, al cărui „public” țintă erau persoanele ce doreau o relație cu o persoană de același sex cu aceasta, obținând concomitent drepturile și responsabilitățile ce incumbă unei căsătorii civile (inclusiv o procedură similară de încheiere – act juridic, de data aceasta în fața notarului). Părțile au aceleași drepturi în materie de proprietate și se situează sub aceleași reguli de regim juridic în ceea ce privește drepturile și îndatoririle testamentare și față de copiii acestora, iar procedura de divorț este, la rândul ei, asemănătoare. În 2014, prin intermediul Marriage Act, chiar căsătoria între persoane de același sex a fost legalizată, deși parteneriatul civil rămâne o opțiune posibilă în spectrul social-juridic.

Ne rezumăm la aceste elemente pentru a nu devia prea mult de la tema noastră. De remarcat este, însă, faptul că spiritul Egeriei rezidă în multe forme juridice contemporane. Părăsirea Nymphaeum-ului, parcurgerea periplului furtunos, atât moral, cât și juridic, social, economic a condus către destinații variate, în care sfatul și susținerea simbiotică nu se alipesc și nu dau viață doar Coroanei căsătoriei, ci variatelor forme de responsabilizare comună în fapt a persoanelor (parteneriat civil, uniune liberă, concubinaj *et alias*), iar elogiul adus acestora se

realizează și este justificat în virtutea acestei adaptabilități a nimfelor de a-și impune și crea prezența în variate forme ale sublimului juridico-social contemporan.

QUINTUM COLLIGAM

Art. 277 C.Civ.: “Parteneriatele civile dintre persoane de sex opus sau de același sex încheiate sau contractate în străinătate fie de cetățeni români, fie de cetățeni străini nu sunt recunoscute în România.”

Littera

Norma face referire directă la “parteneriatele civile”, o instituție de drept civil ce reglementează o relație socială aparte dintre persoane, permițând, *lato sensu*, realizarea unei proto-căsătorii (fără, însă a o depăși în însemnătate civică și solemnitate, variind în reglementare), apărând și drept “căsătorie de probă” în unele sisteme de drept. Considerăm că termenul folosit este generic, incluzând formele variabile instituției, care păstrează totuși ideea de bază.

Subiecții cărora se aplică sunt toate persoanele “de sex opus sau de același sex” (acoperind complex sfera tipurilor de interacțiuni între genuri)

Condiția esențială este ca, în prealabil, părțile, persoanele să fi consimțit la stabilirea unui asemenea raport social înafara granițelor (deci sub orice formă, atât timp cât este recunoscut în starea de origine și, deci, este legal încheiat). Calitatea părților trebuie să fie aceea de cetățeni români sau străini.

Sententia

Analizând reglementarea concubinajului din prisma oportunității, omniprezența fenomenului (aspect de necontestat) este de natură a fundamenta orice inițiativă legislativă în această materie. Necesitatea existenței unui cadru normativ bine delimitat, corespunzător relațiilor sociale informale aflate în plină expansiune, ar constitui un element de certitudine nu doar pentru partenerii cuplului, ci și pentru organele abilitate de lege să înfăptuiască actul de justiție.

Pe coordonatele unui proces judecat *in absentia*, la care părțile sunt prezente, normele juridice aplicabile fiind cele care refuză vehement să-și facă apariția, singurul veritabil creator de drept rămâne *judex*, iar legea decade la nivelul materiei prime, maleabile, facil de modelat și de adaptat nevoilor imediate ale societății. Echitatea își redobândește suveranitatea.

“A fi sau a nu fi?” - răsună din nou în minte cuvintele celebrului englez; mai înaltă este în cuget ea, Egeria, să-nfrunte săgețile și praștile vieții, ori mări de suferințe îndurând să curme totul scurt - o crimă asupra coroanei mult visate? O mare suferință este “cruzimea” moralei în materie, în a determina dacă este sau nu corect, bine ca uniunea dintre persoane să ia alte forme

Din punct de vedere religios (principalul motor al moralei), societatea a fost mereu refractară la ceea ce e nou, iar dogma impus în spiritul unui constituționalism moral rigid. Recunoașterea parteneriatelor civile nu contravine direct moralei, ci ar apărea mai mult în spiritul “iubirii aproapelui”. Momentan, însă, abaterea de la formele tradiționale de asumare a responsabilității în cuplu (căsătoria, logodna) nu este posibilă.

Sensus

În materie de *sensus*, textul legal nu pune probleme, este clară intenția legiuitorului de a lipsi concubinajul (*et alias*), instituții de drept străin, național, de aplicabilitatea în sistemul de drept român – ca formă de expresie a suveranității naționale. Cu toate acestea, este curios faptul că apatrizii nu au fost incluși în această categorie – deși, aparent, aceștia sunt scutiți de rigorile dreptului civil român în materie; considerăm că, dat fiind faptul că ramura de drept constituțional studiază străinii și apatrizii ca elemente ale aceleiași tematici (cetățenii ce nu sunt români), în cazul nostru termenul “cetățeni străini” include apatrizii.

SEXTUM OPPONAM ET QUAESTIO

Pro auctoritas (teza)

Non-reglementarea concubinajului în contextul legislativ actual corespunde necesităților prezente și, în principal, mentalului colectiv, realizând o transpoziție lipsită de echivoc a valorilor prețuite în cadrul relațiilor interumane.

În susținerea tezei, pilonul central al discursului argumentativ va fi reprezentat de însăși finalitatea celor două tipuri de parteneriate (recunoscute, respectiv, repudiate de lege), urmând ca structura de rezistență a compoziției să fie întregită de factorii favorizanți ai atitudinii de respingere manifestate *vis-à-vis* de concubinaj.

Un partizan al așa-numitelor parteneriate civile își va întemeia pledoaria, în mod oarecum previzibil, pe ideea de iubire, percepută în sens absolut, eminescian¹⁷, am putea spune, ca sentiment ce transgresează barierele spațio-temporale și care se poate materializa numai excedând “cătușele” mentalităților primitive, ale formalismului exacerbat de tip legalist. O astfel de iubire nu poate fi limitată, supunerea acesteia anumitor condiții de existență de tipul celor prevăzute pentru validitatea căsătoriei anulându-i însăși esența și rațiunea.

Faptul că suntem perfect de acord cu cele susținute de partea adversă poate părea surprinzător, însă considerăm că argumentele expuse anterior sunt insuficiente prin simplul fapt al neprecizării contextului și destinatarului acestui tip de iubire.

În primul rând, sentimentele de acest gen pot fi întâlnite la fel de facil în cadrul relațiilor oficializate pe cât de frecventă este apariția lor între concubini. Din acest punct de vedere, căsătoria apare ca o asumare totală a dragostei dintre partenerii cuplului, reprezentând deopotrivă un câștig și o pierdere. Similitudinile care există între încheierea căsătoriei și semnarea “contractului social” al lui Jean-Jacques Rousseau¹⁸ ni se par covârșitoare.

Astfel, viitorii soți (și nimic nu se opune ca aceștia să aibă în prealabil calitatea de concubini) acceptă să se supună formalităților necesare încheierii căsătoriei nu în semn de executare a obligațiilor morale propagate de-a lungul generațiilor, ci ca simbol al dragostei supreme, absolute. Asemenea antecesorilor primitivi, expuși hazardului, soții renunță la libertatea absolută conferită de relația de concubinaj în schimbul iubirii eterne¹⁹, garantate și ocrotite de instituția căsătoriei, reglementată astfel încât dragostea se manifestă în toate sectoarele vieții intime a cuplului: clauză de preciput, drept de moștenire legală conferit soțului supraviețuitor, chiar și un drept special al acestuia asupra mobilierului și a obiectelor de uz casnic²⁰.

În al doilea rând, susținătorii concubinajului omit să precizeze, în subsidiar, tipul de iubire, și în principal, destinatarul acesteia. Oare nu tot iubire absolută, pură și primară, există (sau ar trebui să existe) și între părinți și copii? Care dintre aceste două forme de afecțiune este favorizată și, în egală măsură, garantată, în cadrul tipurilor de relații amintite?

Scopul explicit prevăzut de lege în materia căsătoriei (art. 259, NCC) este întemeierea unei familii. Nu ne abstragem de la obligația de a preciza că noțiunea de familie nu implică în mod necesar existența descendenților, în prezent procrearea fiind exclusă de la finalitatea căsătoriei. Totuși, conceptul de familie devine aplicabil exclusiv în materia căsătoriei, parteneriatele civile neconstituind familii, ci simple uniuni. Astfel, în contextul vidului legislativ și, implicit, în

¹⁷ Viziunea prezentă în nuvela fantastică *Sărmanul Dionis*, reluată de Mircea Eliade în *La țigănci*, ni se pare revelatoare în această materie.

¹⁸ Teoria contractualistă a fost promovată de J.J. Rousseau în lucrarea sa, *Émile*.

¹⁹ Structura recurentă “până ce moartea ne va despărți” își regăsește expresia deplină exclusiv în cadrul relațiilor dintre soți.

²⁰ Art. 974, NCC: Când nu vine în concurs cu descendenții defunctului, soțul supraviețuitor moștenește, pe lângă cota stabilită potrivit art. 972, mobilierul și obiectele de uz casnic care au fost afectate folosinței comune a soților.

absența unor obligații clare are concubinilor, conchidem că singurul scop al concubinajului este satisfacția erotică, personală și irațională, în mare măsură efemeră.

Absența unui scop similar căsătoriei și lipsa constanței este reliefată de însuși legiuitor, într-o tentativă de includere a relațiilor de concubinaj în dreptul pozitiv. Prin articolul 2, punctul 5, al Proiectului de lege privind recunoașterea concubinajului ca formă de conviețuire (2002), **concubinajul adulterin** era definit drept “[...] conviețuirea dintre două persoane de sex opus, dintre care cel puțin una este căsătorită. [...]” Ori, dacă o persoană manifestă instabilitate în cadrul unei uniuni formale, neluând decizia fermă de a o părăsi definitiv, ci din contră, căutând afecțiune în afara acesteia, noțiunea de constanță este iremediabil relativizată. Care dintre cele două relații se circumscrie definiției oferite în 2002²¹ de legiuitor, uniune “durabilă și stabilă” – legătura din căsătorie sau cea din concubinaj?

În încheiere, deși motivele non-reglementării concubinajului în anul 2002 ne sunt necunoscute, el pot fi intuite într-o oarecare măsură. Pe lângă voința “celor mulți”, nu excludem implicarea omniprezentei Biserici Ortodoxe Române, acest organ de cenzură a actelor legislative care tind să excedă imuabilele dogme creștine, menținând climatul original al timpurilor Mântuitorului. Într-o societate dominată de credință și eres, de norme nescrise ale colectivității, orice abatere de la valorile universal recunoscute este aspru sancționată²².

Contra auctoritas(antiteza)

Cu toate acestea, trebuie să ne abținem de la a avea o perspectivă restrânsă, exclusivă, asupra fenomenului, dat fiind faptul că în contemporaneitate, din nou ținem a preciza, relațiile sociale au atins un nivel înalt al diversității și complexității, iar consumarea relației, în era vitezei, este la rândul ei lipsită de înfrânările conservatoare. În acest sens, *contra auctoritas*, perspectiva susținerii necesității reglementării concubinajului, ca instituție distinctă de drept, își fundamentează pledoaria pe ideea de variație a gradului de responsabilitate pe care o persoană ori un cuplu sunt dispuși a și-l asuma prin legământul între cei doi, pe posibilitățile (raportat la legea în vigoare) ca persoanele să înceapă o viață împreună (acoperirea incapacităților).

Preliminar celor 2 elemente, facem o retrecere în revistă a precedentelor legislative, pentru a evidenția, nu doar utilitatea, ci și diversitatea formelor de concubinaj. Pact civil, uniune civilă, parteneriat civil, parteneriat domestic, pact de solidaritate, toate au reprezentat și reprezintă variațiuni ale aceluiași concept, iar lista poate continua, însă ne vom rezuma la a remarca faptul că izvorul acestor instituții de drept îl reprezintă starea de fapt (incapacitatea, neeligibilitatea ori alegerea persoanelor). Pe cale de consecință, după cum am putut observa deja, legiuitorul contemporan european are tendința, fructificând o perspectivă romanistă, de a

²¹ Art. 2, punctul 1, Proiectul de lege privind recunoașterea concubinajului ca formă de conviețuire (2002).

²² Situația ni se pare analogă celei admirabil descrise de Ernest Hemingway în romanul *Adio, arme*, sancțiunea transgresării normelor sociale având ca unic efect extincția.

recunoaște aceste fapte și, în spiritul nondiscriminării și al fructificării relațiilor sociale (înspre susținerea coeziunii sociale, chiar în forme inferioare căsătoriei), să ofere posibilitatea unor structuri mai stabile în societate.

În alte cuvinte, căsătoria reprezintă premisa creării familiei, drept celulă de bază a societății, iar în absența acesteia nu am putea discuta despre unități de stabilitate socială. Așadar, pentru a ieși din impas, având posibilitatea de a alege între “totul sau nimic”, legiuitorul inovator a creat clase intermediare de securitate socială, comunitară, prin crearea de “celule” intermediare, de “căsătorii inferioare” (după cum romanii au creat *concubinatus*, *contubernium*, *matrimonium sive connubio* – pornind, din nou, de la constatarea situației în fapt), prin aceasta oferind protecția legală tuturor persoanelor în variate tipuri de relație socială.

În discuție nu ne referim la o identificare statică, ci recunoaștem conceptul, ipostazele Egeriei în raport cu a sa Coroană, respectiv Coroana ca formă de exprimare a Egeriei, prin aceasta referindu-ne anterior la incapacități și neeligibilități, respectiv alegerea persoanelor de a nu-și angaja răspunderea prin căsătorie. Alegerea, desigur, poate fi considerată o eschivă de la asumarea responsabilității în societate, dat fiind faptul că formele inferioare căsătoriei obligă și conferă o bază de drepturi mai restrânsă comparativ cu aceasta, însă, concomitent “viteza de rotație” a resurselor, inclusiv a celor afective, graba cronică a societății au redus disponibilitatea afectivă a persoanelor, chestiune de risc în Europa în ceea ce privește elementul natalității. De aceea, dată fiind frivolitatea relațiilor de cuplu, necesară este protecția lor atât în forme incipiente, cât și finale, incluzând mijloace de protecție ale situațiilor relațiilor afective intermediare.

Incapacitățile și neeligibilitățile, prin natura lor obiective, privesc persoanele de posibilitatea de a se iniția în relații afective (asemănătoare celor dintre soți) care în același timp să fie și protejate prin lege – și nu putem a nu observa cât de injust este acest lucru. Incertitudinea și lipsa protecției între o relație de acest tip între două persoane este de natură, nu doar de a crea o lipsă a securității între cele două persoane, ci afectează întreaga comunitate. Pe cale de consecință, reglementarea acestora conferă un mai mare simț al securității sociale, atât private, cât și la nivel de comunitate ori societate. Imposibilitatea se manifestă și în ceea ce privește cuplurile dintre persoane de același sex; condiție esențială pentru încheierea căsătoriei este diferența de sex – justificată, având în vedere funcțiile pe care cei doi trebuie să fie apti a le îndeplini – însă cuplurile gay sunt lipsite de protecția și recunoașterea minimă a traiului împreună, lipsă a reglementării ce, în termenii afișați anterior, nu contribuie la realizarea coeziunii și securității sociale.

Contra auctoritas propune un adaos, nu o modificare a normelor existente. Nu se dorește în cauză alterarea condițiilor și a caracterului căsătoriei, ci se dovedește necesar un adaos la reglementarea actuală prin recunoașterea unor β ori γ între consacrații α și Ω .

Dicta sive concordia discordantium sive conjunction opositorum

Într-o manieră sintetică conchidem, în baza *pro-contra*-ului pluriperspectivist, cu faptul că moralitatea ori lipsa unui scop precis al relațiilor dintre cele două persoane nu sunt de natură a lipsi de protecție realitatea, factualitatea relației social-afective dintre acestea, după cum o Egeria mai puțin decisivă este, încă, aptă a crea, a susține existența și eficiența unei Coroane, însă nu în parametrii căsătoriei. Cu toate acestea, cu scopul unei reglementări mai pronunțate ale situațiilor intermediare, este necesar a nu diminua importanța căsătoriei ca etalon în materie, căci, *lato sensu*, putem considera diminuarea numărului de celule fundamentale (familii rezultate din căsătorie) în societate drept o diminuare a stabilității societății ca întreg.

Peisajul este tenebros, deci, în materie, iar el oscilează între cele două perspective. Cert fapt, o abordare aristotelică pare a fi soluția pentru descleștarea rigidității contemporane românești, anume instaurarea unui climat de echilibru între acestea.

SEPTIMUM QUERAM, BROCARDUM ET DE LEGE FERENDA

Ne vom încheia sinuosul periplu prin identificarea, în cadrul acestei secțiuni, a rațiunilor avute în vedere de legiuitorul român în luarea deciziei sale de a “exila” concubinajul pe tărâmul non-reglementării. Ne vom referi, tangențial, și la principiile generale ce caracterizează această abordare, adăugând ca literă de final o colecție de propuneri (potrivite, necesare și proporționale, sperăm) pentru activitatea parlamentară ulterioară.

Din prisma justificărilor pe care le putem atașa vidului legislativ actual cu referire la situația analizată, unica variabilă răspunzătoare rămâne etica. Influența bunelor moravuri impregnează fiecare filă a Codului civil, uneori apelând la tradiționalul tuș, alteori întrebuițând cu success cerneala simpatică.

Astfel cum prefiguram în debutul lucrării noastre și cu riscul de a acorda acesteia o notă circulară, societatea românească nu-și dovedește receptivitatea la noile tendințe, rezumându-se la arhaicele sancționări ale a-normalului²³. Inventariind mentalități, legiuitorul s-a orientat spre calea mai sigură, de necriticat, a moralității, introducând în Noul Cod civil o nouă²⁴ reglementa-

²³ A-normalitatea reprezintă, în viziunea noastră, tot ce excede limita tradiției, a cutumei prestabilite de legile ancestrale ce guvernează societatea patriarhală.

²⁴Termenul de “nou” în acest context trebuie raportat la reglementarea anterioară (Codul civil de la 1864), având în vedere faptul că instituția logodnei era prezentă în *Codul lui Justinian* și în *Digeste*, precum și în Codul Calimach. În context românesc, Dimitrie Cantemir realizează o frumoasă sinteză a obiceiurilor specifice logodnei în *Descriptio Moldaviae*, cap. XVIII.

re: instituția logodnei²⁵, ignorând o situație juridică în plină expansiune, o realitate de care nu se poate dezice.

Ca o paralelă în stil caragialesc, am dori să atribuim legiuitorului rolul “Parlamentului turmentat”, cu deschidere liberă spre atribuirea aceluiași calificativ inclusiv Guvernului. Avalanșa de reglementări, nu de puține ori contradictorii, reliefează “intoxicația” generată de ambițiile personale ale demnitarilor, care au ajuns în situația reprezentării poporului format dintr-un singur individ.

Totuși, nu ne pierdem încrederea în eventuala “trezire” a legislatorului, care ar putea fi provocată chiar de propunerile *de lege ferenda* pe care le vom sintetiza în cele ce urmează:

- în materie succesorală, reglementarea dreptului la moștenire al concubinului supraviețuitor ;
- includerea într-un text de lege a dreptului la despăgubiri al concubinului prejudiciat prin faptele ilicite ale terțelor persoane (drept consacrat la nivel jurisprudențial);
- aplicarea regulilor de la căsătorie în materia obligațiilor de natură personală ale partenerilor;
- acordarea posibilității concubinilor de a stabili regimul juridic al bunurilor dobândite împreună, precum și includerea în această materie a clauzei de preciput.

Considerăm aceste propuneri drept principalele direcții pe care legiuitorul va trebui să-și concentreze atenția în anii următori, ani care vor lovi din ce în ce mai adânc în oficialitatea și solemnitatea instituției căsătoriei.

²⁵ Ce putea coincide mai bine conservatorismului românesc decât o instituție cu o rază de aplicabilitate extrem de redusă, dar în acord cu prescripțiile colectivității și ale canoanelor bisericesti?

Bibliografie/Sitografie

1. J. F. Renucci, *Tratat european al drepturilor omului*, Ed. Hamangiu, București, 2009
2. G. Rachet, *Dicționar de civilizație greacă*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1998
3. C. Daniel, *Civilizație Egiptului antic*, Ed. Sport și Turism, București, 1976
4. A. Bonnard, *Civilizația Greacă*, Ed. Științifică, București, 1969
5. Parlamentul României, *Proiectul de lege privind recunoașterea concubinajului ca formă de conviețuire*, 2002
6. Dumitrache Elena Claudia, *Prejudiciul în cadrul răspunderii civile delictuale*, disponibil la adresa <http://www.juspedia.ro/13150/prejudiciul-in-cadrul-raspunderii-civile-delictuale/>
7. Simona Voiculescu, *Concubinajul în România: Tot ce trebuie să știe partenerii despre drepturile și obligațiile lor*, 2016, disponibil la adresa http://www.avocatnet.ro/content/articles/id_44007/Concubinajul-in-Romania-Tot-ce-trebuie-s%C4%83-%C8%99tie-partenerii-despre-drepturile-%C8%99i-obliga%C8%9Biile-lor.html